

УДК 338.436.33(477)

Мусаєв Е. К.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ АПК

Розглянуто концептуальні підходи до формування інноваційного механізму управління розвитком АПК, а також стратегії розвитку галузей АПК. Проаналізовано обсяги та напрями фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу АПК за 2008–2010 рр., визначено додатково необхідні напрями фінансування галузі.

Ключові слова: *інноваційно-інвестиційний розвиток, агропромисловий комплекс, управління розвитком, стратегія, фінансова підтримка, державні програми.*

Рассмотрены концептуальные подходы к формированию инновационного механизма управления развитием АПК, а также стратегии развития отраслей АПК. Проанализированы объемы и направления финансовой поддержки предприятий агропромышленного комплекса АПК за 2008–2010 гг., определены дополнительно необходимые направления финансирования отрасли.

Ключевые слова: *инновационно-инвестиционное развитие, агропромышленный комплекс, управление развитием, стратегия, финансовая поддержка, государственные программы.*

The conceptual approaches to the formation of an innovative control mechanism agribusiness development and agricultural industries development strategy are examined. The volume and direction of financial support to agricultural enterprises of ARC in 2008–2010 are analyzed. The additional areas of needed financing industry are identified.

Key words: *innovation and investment development, agriculture, development management, strategy, financial support, the state program.*

Постановка проблеми. Сьогодні поняття розвитку суспільства пов'язує економічні, екологічні та соціальні критерії. Розвиток – це не тільки і не стільки збільшення окремих кількісних показників, а перед усе здатність системи до розширеного відтворення, росту продуктивності праці, до більш повного задоволення соціальних потреб та кращої якості життя, до збереження та примноження природного потенціалу [1, с. 5]. Конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку проголосила перехід до стійкого розвитку через подальше посилення ролі державного і міждержавного регулювання економіки та подальшу регламентацію свободи ринку [2, с. 123]. Згідно Конвенції про охорону біологічного різноманіття, ратифікованої Законом № 257/94-ВР від 29.11.94 р. [3] «стале використання» означає використання компонентів біологічного різноманіття таким чином і такими темпами, які не приводять у довгостроковій перспективі до вичерпання біологічного різноманіття, тим самим зберігаючи її властивість задовольняти потреби теперішнього і майбутнього поколінь і відповідати її сподіванням.

Аналіз літератури. С. М. Ілляшенко виділяє наступні шляхи розвитку суб'єктів господарської діяльності й економіки країни:

- 1) екстенсивний – передбачає розширення обсягів виробництва і збуту продукції; відбувається в умовах ненасиченого ринку;
- 2) інтенсивний науково-технічний – передбачає використання досягнень науки і техніки для удосконалення технологій виробництва модернізованих продуктів з метою зниження собівартості їх виробництва, підвищення якості; перехід на цей шлях розвитку відбувається в міру насичення ринків, вичерпання ресурсів;
- 3) інноваційний науково-технічний – передбачає безперервне оновлення асортименту продукції і технологій виробництва, удосконалення системи управління виробництвом і збутом; інноваційний розвиток визначено як процес господарювання, що спирається на безупинні пошук і використання нових способів і сфер реалізації потенціалу підприємства у мінливих умовах зовнішнього середовища у рамках обраної місії і який пов'язаний з модифікацією існуючих і формуванням нових ринків збуту, а інвестиційна стратегія інноваційного розвитку – як динамічний процес ресурсного забезпечення підприємства, яке розвивається (на базі нових технологій, нових способів організації виробництва і управління, нових товарів і способів їх реалізації) в мінливих умовах зовнішнього середовища [4, с. 19–20, 23, 273].

Інноваційний розвиток містить у собі такі послідовні етапи: виявлення проблеми та виникнення нової технічної ідеї для її задоволення; проведення досліджень і розробок та оформлення винаходу; інвестування виробництва, освоєння та використання; розповсюдження результатів НТП тощо. При цьому із загальної кількості запропонованих інноваційних ідей згідно з вітчизняною практикою близько 80% відхиляються на стадії трансформації новації в інновацію, в США цей показник складає лише 52% [5].

Узагальнюючи розглянуті поняття, уточнимо визначення: інноваційно-інвестиційний розвиток – це процес інтенсивно розширеного відтворення виробничого, людського, банківського та земельного капіталу через впровадження нових технологій, продукції або послуг, організаційно-технічних рішень виробничого, адміністративного і комерційного характеру.

Мета та завдання статті. Метою статті є дослідження концептуальних підходів до формування інноваційного механізму управління розвитком АПК. Поставлена мета вимагає вирішення таких завдань:

- визначення поняття інноваційно-інвестиційного розвитку АПК;
- аналіз стратегії розвитку галузей АПК;
- побудова концептуальних підходів до формування інноваційного механізму управління розвитком АПК.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі рівень економічного розвитку країни безпосередньо визначається розвитком науки і техніки та ступенем їх використання, тобто рівнем інноваційних процесів. Останні мають вплив на різні аспекти загальнодержавного розвитку, включаючи суспільний, економічний та технічний. Крім того, вони визначають місце країни в світовому господарстві, внутрішнє соціально-економічне становище [6, с. 270].

Згідно із ст. 7 Закону «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. [7], загрозу національним інтересам і національній її безпеці складають: зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу; критичний стан основних виробничих фондів, критична залежність від кон'юнктури зовнішніх ринків; критичний стан з продовольчим забезпеченням населення і низька конкурентоспроможність продукції. Все це має безпосереднє відношення до агропромислового комплексу (АПК).

Із ратифікацією Законом України від 25.11.2003 р. [8] Статуту FAO (Foods and agricultural organization) – Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН, згідно із яким

країни, які приймають цей Статут, маючи намір поліпшити загальний добробут населення шляхом сприяння окремим і колективним діям зі свого боку, вже беруть на себе офіційні зобов'язання:

- 1) підвищувати рівень харчування та стандартів життя народів, які знаходяться під їхньою відповідною юрисдикцією;
- 2) забезпечувати зростання продуктивності виробництва та розподілу всього продовольства та сільськогосподарської продукції;
- 3) поліпшувати умови життя сільського населення; таким чином, сприяти зростанню світової економіки, і забезпечити свободу людства від голоду.

Отже, Україна має шанс на реалізацію своєї місії потенційно надпотужної житниці сучасної цивілізації. Проте, здійсненість цієї місії обумовлена виконанням цілого ряду передумов, які закладені у функції FAO і віддзеркалюють її дії щодо:

- наукових, технологічних, соціальних та економічних досліджень, що стосуються харчування, продовольства та сільського господарства;
- вдосконалення освіти та управління, що стосуються харчування, продовольства і сільського господарства, а також поширення загальних знань з питань харчування та сільськогосподарської науки й практики;
- збереження природних ресурсів та застосування удосконалених методів сільськогосподарського виробництва;
- поліпшення обробки, маркетингу та розподілу продовольства і сільськогосподарської продукції;
- прийняття політики для надання адекватного сільськогосподарського кредиту, національного та міжнародного;
- прийняття міжнародної політики з урахуванням домовленостей з сільськогосподарської продукції [8].

У статті 5 Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [9] дається настанова щодо того, що показники прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку є орієнтиром для розроблення суб'єктами підприємницької діяльності своїх власних прогнозів, планів, бізнес-планів. Проте Закон, хоча і згадує галузі економіки, але ж ніяк не виділяє з них АПК.

Аналогічне ставлення до АПК також і у Законі України «Про державні стандарти та державні соціальні гарантії» [10]. Тобто, нормативні акти, які повинні були б чітко спрямовувати інвестиційні ресурси в напрямку аграрного сек-

тору і села, виявились у цьому відношенні абсолютно індиферентними.

Одночасно необхідно підкреслити, що ще у Законі України «Про інвестиційну діяльність» інвестиції розглядались як один з найважливіших засобів досягнення соціального ефекту [11]. У Законі України «Про інноваційну діяльність» інновації також є одним з засобів істотного поліпшення структури та якості соціальної сфери [12]. А у законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» особливий пріоритет вбачається у гармонійному розвитку людського потенціалу [13].

Взагалі, для підприємств АПК виникає досить дивна колізія, коли прогнози та програми розвитку галузі розробляються поза будь-яким зв'язком із програмами соціально-економічного розвитку регіонів, а законодавство жорстко обумовлює всі пільги та переваги для суб'єктів господарювання врахуванням ними суспільних інтересів, відображених саме у програмних документах економічного і соціального розвитку. Тому побудова соціально-адекватного інноваційно-інвестиційного управління підприємств дійсно стає можливою лише при системному застосуванні всіх згаданих правових актів.

Таким чином, у відповідності зі статтею 3 Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів», з метою формування умов для забезпечення збалансованого, динамічного соціально-економічного, екологічного розвитку Автономної Республіки Крим (АР Крим) Міністерство економічного розвитку і торгівлі разом із Міністерством аграрної політики та продовольства АР Крим розробили Стратегію економічного та соціального розвитку Автономної Республіки Крим на 2011–2020 роки (далі – Стратегія).

Стратегія визначає шляхи подолання кризових тенденцій та відставання у соціально-економічному розвитку АПК з перспективою перетворення автономії в територію комфортного проживання і успішного ведення бізнесу.

Стратегічною метою розвитку АПК є забезпечення стійкого зростання рівня і якості життя кримчан на основі збалансованої соціально-економічної системи інноваційного типу, що гарантує екологічну безпеку, динамічний розвиток економіки й реалізацію стратегічних інтересів України й Криму в Чорноморському регіоні.

Одним з напрямків Стратегії є реформування аграрного сектору АР Крим. Реформування аграрного сектору АР Крим має на меті розвиток екологічно безпечного агропромислового комплексу з максимально ефективним використанням біокліматичного потенціалу регіону, здатного сформувати потужну сировинну базу

для зростання харчової промисловості, забезпечити продовольчу безпеку населення і рекреантів, підвищити експортний потенціал переробних галузей, відродити соціальну сферу та інфраструктуру у сільській місцевості.

Розглянемо стан та ресурсний потенціал регіону. Структуру продукції сільського господарства АРК в однаковій мірі формують продукція рослинництва (50,1%) і тваринництва (49,9%). При цьому структура підприємств аграрного сектора утвориться господарствами населення (55,6%) і сільськогосподарськими підприємствами (44,4%).

Сільськогосподарські підприємства спеціалізуються переважно на виробництві продукції рослинництва, а господарства населення – на виробництві продукції тваринництва. Так, станом на 2008 рік виробництво продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах склало 1178,5 млн. грн., що на 263,6 млн. грн. більше, ніж у господарствах населення, у той час як виробництво продукції тваринництва – на 253,8 млн. грн. менше, ніж у господарствах населення.

Посівні площі основних сільськогосподарських культур у 2009 році склали 897,9 тис. га. За 2005–2009 роки в сільськогосподарський оборот додатково включено 112 тис. га не використовуваної ріллі. За цей період збільшені площі використання зрошуваних земель, і в 2010 році підготовлено до поливного сезону 207 тис. га. У структурі посівних площ основних видів сільськогосподарських культур переважають посівні площі зернових і зернобобових (77,8% у 2009 році).

За станом на 2009 рік у структурі рослинництва переважає виробництво зернових культур (61,97%), картоплі (15,31%) і овочів (14,85%). З загального обсягу виробництва зернових культур 86% виробляється сільськогосподарськими підприємствами, із загального обсягу виробництва картоплі й овочів 93% і 92% відповідно виробляються господарствами населення.

У загальній структурі поголів'я худоби і птаха переважає поголів'я птаха (11405,3 тис. голів за станом на 1 січня 2010 року), найменшу частку складає велика рогата худоба (176,1 тис. голів за станом на 1 січня 2010 року). При цьому 79,10% (139,3 тис. голів) загального поголів'я великої рогатої худоби вирощується господарствами населення, 55,38% (6316,7 тис. голів) загального поголів'я птаха – у сільськогосподарських підприємствах.

У загальній структурі виробництва продукції тваринництва 57,99% загального виробництва м'яса і 51,20% загального виробництва яєць здійснюються сільськогосподарськими підпри-

ємствами, 89,98% загального виробництва молока і 87,78% загального виробництва вовни – господарствами населення.

Інтенсивне використання земельних ресурсів не супроводжується належним запобіганням супутніх екологічних ризиків. Про негативні тенденції в екології земельних ресурсів АРК свідчать показники порушень параметрів земель: ступінь ерозійних процесів, показники якості земель, оползневі процеси, селеві процеси й ін. Більш 30% сільгоспугідь піддаються вітровій ерозії. Найбільше поширення процеси вітровій ерозії одержали в Чорноморському, Сакському і Первомайському районах. У цілому в АРК 4845,15 га земель знаходяться в порушеному стані, з яких 1474,02 га вимагають рекультивациі (30,4%). При цьому в період 1996–2009 років рекультивоване лише 628,55 га (42,6%) [14, с. 38, 52].

Аналіз динаміки показників соціально-економічного розвитку АРК в умовах галузевої спеціалізації регіону, що склалася в останні десятиріччя, дає змогу виокремити низку наступних системних проблем агропромислового комплексу Криму.

Сільськогосподарський комплекс орієнтований на монопольне постачання продукції рослинництва та тваринництва переважно на локальні внутрішні ринки, що обслуговують рекреаційно-туристичний комплекс. У короткостроковому періоді сезонні цінові сплески на сільськогосподарську продукцію забезпечують її виробникам та збутовій мережі надприбутки, що у середньо та довгостроковому періоді посилює диспропорційність сільськогосподарського виробництва.

Невідповідність галузевої структури сільського господарства агрокліматичним передумовам його спеціалізації в межах України перешкоджає ефективному використанню природного біопотенціалу республіки, який дозволяє розвивати конкурентоспроможне сільськогосподарське виробництво для забезпечення жителів півострова і рекреантів екологічно чистою продукцією.

Ситуацію ускладнюють зростання імпорту сільськогосподарської продукції та слабка експортна орієнтація сільськогосподарського виробництва; низький рівень переробки сільськогосподарської продукції вітчизняного виробництва та її невідповідність міжнародним стандартам якості; відсутності сучасної інфраструктури аграрного ринку; неефективне використання зрошуваних земель; низька інвестиційна привабливість та незадовільний стан впровадження інновацій у агропромисловому виробництві; систематичні порушення земельного законодавства

та зловживання у сфері земельних відносин.

Таким чином, мета, завдання та шляхи вирішення проблем розвитку АПК регіону актуальні та необхідні для іноваційного розвитку залузей АПК АР Крим, але без відповідної підтримки з боку держави ні Стратегія, ні програми діяти не будуть. Тому розглянемо обсяги фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу АПК із Державного бюджету України на 2008–2010 рр.

У 2008 році обсяг підтримки підприємств АПК із держбюджету склав 220,8 млн. грн., що складає 43,4% від пропозицій по фінансуванню Міністерства аграрної політики і продовольства Автономної Республіки Крим (509 млн. грн.). Бюджетні тваринницькі дотації були профінансовані на 63% (104 млн. грн. від потреби в 165 млн. грн.), держпідтримка виробництва продукції рослинництва – на 24,2% (профінансовано 33,7 млн. грн. від потреби в 139,2 млн. грн.). При цьому на приріст поголів'я корів молочно-го напрямку було виділено 699 тис. грн., чи 0,7% від потреби в 95 млн. грн. Фінансування програми по закладці і відходу за молодими виноградниками, садами і ягідниками склало в 2008 році 77,9% від заявленого (48,9 млн. грн. з 64 млн. грн.), по частковій компенсації вартості сільськогосподарської техніки – 10,7%, державній програмі селекції в рослинництві – 52%.

У 2009 році обсяг фінансування з держбюджету склав 96,7 млн. грн., чи 15,9% від заявлених 606,8 млн. грн. Бюджетні тваринницькі дотації були профінансовані на 8,8% (18,2 млн. грн. від потреби в 205,7 млн. грн.), держпідтримка виробництва продукції рослинництва – на 2,7% (профінансовано 4,4 млн. грн. від потреби

в 163,9 млн. грн.). При цьому на приріст поголів'я корів молочно-го напрямку було виділено 102 тис. грн., чи 0,1% від потреби в 95,8 млн. грн. Програма селекції в рослинництві не була профінансована взагалі (заявлене 2 млн. грн.), закладка і догляд за молодими виноградниками, садами і ягідниками – 50,2% (60 млн. грн. від 119,6 млн. грн.), часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки – 0,7%.

У 2010 році ситуація з фінансуванням з держбюджету не покращилася: профінансовано 14,9% від заявлених сум (104,8 млн. грн. із 700,9 млн. грн. заявлених). Бюджетні тваринницькі дотації були профінансовані на 2,2% (4,7 млн. грн. від потреби в 218,9 млн. грн.), держпідтримка виробництва продукції рослинництва – на 1,8% (профінансовано 3,3 млн. грн. від потреби в 189 млн. грн.). Дотація на приріст поголів'я молочно-го напрямку була профінансована на 0,2% (201 тис. грн. від 90 млн. грн.), дотація на збережене і додане поголів'я вівцематок і ярок профінансована не була (потребу – 13,1 млн. грн.). Програма селекції в рослинництві не була профінансована взагалі (заявлене 2 млн. грн.), закладка і догляд за молодими виноградниками, садами і ягідниками – 29,3% (61,9 млн. грн. від 211,1 млн. грн.), часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки – 4,9%.

Протягом 2008–2010 рр. не фінансується програма селекції у тваринництві і птахівництві на підприємствах АПК, щорічна потреба у фінансуванні складає 15,5 млн. грн.

З рис. 1 можна зробити висновок, що фінансування галузі з державного бюджету залишається недостатнім.

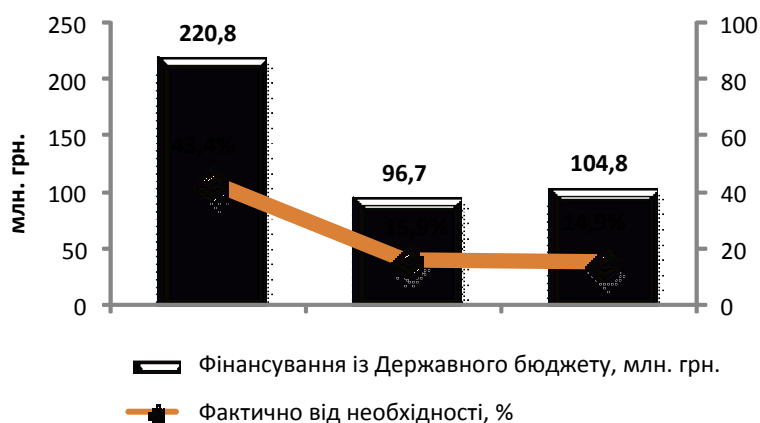

Рис. 1. Фінансова підтримка підприємств агропромислового комплексу АПК із Державного бюджету України в 2008–2010 рр.

Законом України «Про державний бюджет України на 2011 рік» витрати Міністерства аграрної політики та продовольства України на фінансування АПК передбачено 10,7 млрд. грн. В даний час Міністерством аграрної політики та

продовольства України не доведено фінансування в необхідному об'ємі, які безпосередньо будуть спрямовані на розвиток АПК АР Крим.

Фінансування з Державного бюджету України здійснюється безпосередньо після прийнят-

тя Порядків (по програмах), що регулюють використання засобів держбюджету, паспортів бюджетних програм, доведених планів асигнувань і затверджених кошторисів на використання засобів держбюджету.

Попередній розрахунок потреби в засобах на розвиток агропромислового комплексу АР Крим з Державного бюджету України в 2011 році складає 732,1 млн. грн. У першому кварталі 2011 року фінансова підтримка підприємств АПК АР Крим з держбюджету не здійснювалася, а з бюджету АР Крим склала 19,0 млн. грн.

Висновки. Звичайно, розроблена Стратегія інноваційно-інвестиційного розвитку галузей АПК не є вичерпною. Проте вона дає загальне уявлення про можливу спрямованість узгодження їх дій з відповідними діями органів державної влади та органів місцевого самоврядування. В іншому разі марно сподіватись на те, що будь-яка значна кількість вітчизняних аграрних підприємств виявить спроможність стати активним гравцем на арені інноваційно-інвестиційних процесів. Скоріше всього, переважна їх більшість буде і надалі тяжіти до пасивного очікування інвестиційних ресурсів за межею уявлень про дійсний потенціал власних інноваційних зрушень.

Тому при управлінні інноваційно-інвестиційним розвитком агропромислового комплексу ми пропонуємо сформулювати інноваційний механізм управління розвитком АПК, який би орієнтував підприємства у ринковому та інноваційному просторі в умовах значного ускладнення, підвищення невизначеності та динаміки факторів зовнішнього середовища і необхідності конструювати вже у світовому масштабі.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ушачев И. Г. Агропродовольственный комплекс России: проблемы и решения / И. Г. Ушачев // Экономика АПК. – 2003. – № 3. – С. 3–19.
2. Данилишин Б. М. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений / Б. М. Данилишин, Л. Б. Шостак. – К. : СОПС Украины НАНУ, 1999. – 367 с.
3. Конвенція про охорону біологічного різноманіття :

ратифіковано Законом України від 29.11.94 р. № 257/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_030.

4. Ілляшенко С. М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: Навчальний посібник / С. М. Ілляшенко. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2003. – 278 с.
5. Kleinknecht A. Innovation pattern in crisis and prosperity / A. Kleinknecht. – London, 1987. – 206 p.
6. Бутко М. П. Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці / М. П. Бутко. – К. : Знання України, 2005. – 476 с.
7. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. № 964-IV із змінами від 15.12.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uapravo.net/data/base38/ukr38625.htm>.
8. Закон України «Про прийняття Статуту Продовольчої та сільськогосподарської організації Організації Об'єднаних Націй» від 25.11.2003 р. № 1334-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uapravo.net/data/base34/ukr34976.htm>.
9. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 р. № 1602 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uapravo.net/data/base50/ukr50058.htm>.
10. Закон України «Про державні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 р. № 2017-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uapravo.net/data/base48/ukr48821.htm>.
11. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 р. № 1560-XII із змінами від 19.01.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1560-12>.
12. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4.07.2002 р. № 40-IV із змінами від 25.03.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uapravo.net/data/base44/ukr44201.htm>.
13. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 16.01.03 р. № 433-IV із змінами від 09.02.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uapravo.net/data/base42/ukr42625.htm>.
14. Статистичний збірник. Сільське господарство України / за ред. О. Г. Осауленка ; Державний комітет статистики України. – К. : Інформаційно-аналітичне агентство, 2011. – 392 с.